

Harangozó Imre

„PIROS MÁRVÁNY KÖVÖN MEG NEM MARADHATOTT...”

Az analógiás gyógyító mágia újkígyósi emlékei

Bevezetés

Az ember – sok évezredes földi jelenléte kezdetétől – a környező világ megismerésére, a spiritualitás, a természet és a társadalom útvesztőiben való tájékozódás reményében, illetve az itt megnevezett területekkel való kapcsolattartás céljára számos – számára lehetségesnek és észszerűnek tűnő – stratégiát fejlesztett ki. Ezek egyike a ma meglehetősen szélsőséges megítélésű jelenségegyüttes, a mágia. Jelen tanulmányunk keretei között egy Újkígyóson gyűjtött mágikus gyökerű ráolvasásszöveg három különböző változatát szeretnénk ismertetni, az azonosságok és különbségek bemutatásával, valamint kísérletet teszünk a szövegek tudományos kontextusba helyezésére is. Az első, a megtalálás sorrendjében is elsőként előkerült kéziratos változatot az 1910-es évek elején jegyezte le imakönyvébe egy, a szöveget használó asszony. (1. és 2. kép) A második szövegünk a kézirat lejegzőjének leányától, az első szöveg rögzítése után mintegy száz esztendővel később, élőszóban és használatban is fellelt variáns. Végül egy nyomtatásban megjelent változatot is találtunk, jelesül a Traub B. és Társa által Szegeden 1907-ben közreadott, több ráolvasást is tartalmazó vallási ponyváját. (3. és 4. kép) Ennek szövegét szintén közöljük, különösen azért, mert előkerülési – és korábban használati helye – bizonyíthatóan szintén Újkígyós. Szeretnénk fölillantani egy, véleményünk szerint fontos és szövegünk értelmezésének szempontjából meghatározó analógiát is, amely az Ószövetségi Szentírás alapjaiból kisarjadó késő középkori, kora újkori zsidó misztika felé irányíthatja figyelmünket. Mindhárom szövegünkben kulcsszerepet játszik a márványkő és a víz együtt jelentkező motívuma, amely a Zóhárban, újszövetségi értelmezés szerint, szintén Krisztusra utaló összefüggések társaságában olvasható: *’szín márvány’ kövek azok az alappillérek, melyekről a legtisztább vizek buzognak alá. S ezt az Alef (אָלֶף) betű jele ábrázolja, ez a betű a kezdet és a vég.*¹

A dolgozatunkban bemutatott szövegek a szakirodalomban használt tipológia szerint a közösség és az egyén tulajdonát, biztonságát és egészségét óvó, annak

1 Babits 2011. 275.

valamiféle támadása esetén az azt helyreállító *protektív mágia* körébe tartoznak.² Azért is érezzük fontosnak mindezt bemutatni, mert a modern gyógyítás egyre inkább, egyre hangsúlyosabban ismeri föl, hogy ez az óvó, védő, helyreállító szereppel bíró mágikus gyakorlat jelentősen képes hozzájárulni mind a közösség, mind az egyén lelki egyensúlyának fönntartásához.³

Nevezhetnénk „újkigyósi ráolvasásnak”...

A régi újkigyósi népélet, közelebről a hitvilág fontos adalékára bukkantunk az 1990-es évek elején egy kopott s meglehetősen viharvert lakkborítású imádságoskönyv, vélhetően Takácsy Lajos *Orgonavirágok* című gyűjteményének üres hátsó oldalára jegyezve.⁴ A föllelt emlékünket nyugodtan nevezhetnénk „újkigyósi ráolvasásnak”, hiszen az efféle szövegeknek, ilyen logika szerint adott néven, komoly sora és irodalma van. A teljesség igénye nélkül kezdhetjük például a sort az 1488-ban lejegyzett Bagonyai ráolvasással,⁵ folytathatjuk a Szelestei ráolvasással, amelyet Gosztonyi János győri püspök jegyzett le 1520 táján.⁶ Nyolc bájoló imádság megőrzését köszönhetjük Bornemisza Péter 1578-ban megjelent Ördögi kísértetek című könyvének, amelyben egy tardoskeddi gyógyítóasszony szövegeit olvashatjuk, aki azokat elmondása szerint egy paptól tanulta.⁷ Mint arra Simon Zsolt a Szelestei-féle ráolvasás kapcsán is rámutat, és mely egybecseng a hagyomány kutatóinak véleményével is, szövegtípusunk az analógiás gyógyító mágia szöveges eszköze. A ráolvasásoknak szükségszerűen a keresztény hagyományokba kellett illeszkedniük, ezért elengedhetetlen, hogy minden esetben a háromságos Isten erejére támaszkodjanak, igénybe véve Szűz Mária vagy valamelyik szent hathatós közbenjárását is. Így, még ha adott esetben az adott szöveg a kereszténység előtti hagyományban gyökerezne is, keresztül kellett mennie egy krisztianizációs folyamaton.⁸

Vizkelety András a korai német irodalom kapcsán említi, hogy a pogány varázsló-gyógyító formulák „méregfogát” gyakran egy-egy Pater noster vagy éppen Ave Maria elmondásának ajánlásával húzta ki az azt lejegyző korabeli szerzetes.⁹ Magyarul a XVI. századi kódexeinkben találunk számos hasonló példát. A magyar ráolvasások kutatására és a szövegelemek feltárására elsősorban nyelvészeti szempontú érdeklődés jellemző, mely, a durva kritikák ellenére is, alapvetően Ipo-

2 Firth 1976. 38–39.

3 Perczel Forintos 2005. 20.

4 Takácsy 1892

5 Jakubovich 1920. 78–80.

6 Horváth 1921. 204.

7 Bornemisza 1955.

8 Simon 2014. 93.

9 Vizkelety 2013. 11.

lyi Arnold *Magyar Mythológiának* gondolatiságát folytatja.¹⁰ Az 1870-es évektől fordult a születő néprajztudomány érdeklődése a paraszti „babonák” között a ráolvasások felé, amely a számos újkígyósi adatot is közlő *Magyar Nyelvőr*, majd az *Ethnographia* és a *Néprajzi Értesítő* hasábjain közzétett, friss gyűjtésű ráolvasás-szövegek nagy számában nyilvánult meg. A leggazdagabb anyagot a szűkebb környezetünkben kutató tudós papnak, Kálmány Lajosnak köszönhetjük.¹¹ Idevonatkozóan a közelmúlt kutatóinak sorában, pedig – szintén a teljesség igénye nélkül – meg kell említenünk Erdélyi Zsuzsannát¹², Kallós Zoltánt¹³, a kutatási iskolát teremtő és a témát összegző Pócs Évát,¹⁴ valamint Polner Zoltánt¹⁵, Takács Györgyöt¹⁶ és Táncczos Vilmost¹⁷.

Elindulván Szűz Anyánk Mária...

Szövegközléseiket áttekintve szembeötlő, hogy a föllet szövegek – a hitvilágra és a hagyományos népi gyógyítás gyakorlatára vonatkozó jelentőségük mellett – jól mutatják újkígyósi népünk szegedi eredetét is. Az itt közölt három újkígyósi szöveg közeli analógiáját Bálint Sándor már korai, 1929-es publikációjában közzétette.¹⁸ Párhuzamok egész sorát találjuk Polner Zoltán páratlanul gazdag, Szeged környéki gyűjtésében is.¹⁹ Mindezek alapján megfogalmazható az a feltételezés, hogy a régi újkígyósiak hite szerint a világot alapvetően spirituális természetű jó és rossz erők uralják, melyeket csupán mágikus eszközökkel lehet befolyásolni. Az ember akarva-akaratlan a rontó erők eszközévé válhat, de a tiszta, jó erőinek is szolgálatába szegődhet, ámbar ez mindig tudatosan vállalt áldozattal jár. A 1-es számú szöveget leíró személy, Laczkó Mária kézírása szép, kalligrafikus vonalvezetésű, ám a helyesírása meglehetősen ötletszerű és következtelen. Sajnos a két lapból álló kézirat első lapjának bal alsó sarka leszakadt, így ötsornyi szöveg egy részét csupán analógiák alapján lehet kiegészíteni.

Ezek a szövegek hagyományos formában minden esetben meghatározott körülmények között, célzatosan, rend szerint valamilyen cselekmény kíséretében hangzottak el. Elmondásuk kifejezett célja a mindennapi élet valamelyik területének gyógyító célú befolyásolása volt. Erre a célra különböző tartalmi és formai

10 Ipolyi 1854.

11 Kálmány 1891. 35–37., 69–72.

12 Erdélyi 1978.

13 Kallós 1958.

14 Pócs 1986.

15 Polner 1978.

16 Takács (gyűjt. és közreadja) 2015.

17 Táncczos 1996.

18 Bálint 1929. 189–190.

19 Polner 2000.

ismérvekkel rendelkező szövegek használhatók, akár kötött formában (mint a most tárgyalt újkígyósi szövegek esetében), akár alkalmoszerűen, más műfajhoz tartozó narratíva, például imádság társaságában. Éppen ezért aolvasásaink formai és tartalmi ismérvek alapján nehezen vagy egyáltalán nem határozhatók meg szöveges folklórhagyományunk önálló műfajaként. Nézzük tehát szövegeinket:

1.)

„Szemverésről Ima!

*Elindulván Szűz Anyánk Mária,
A Jeruzsálemi templomban előtalálván három zsidó lányt,
Mondván az egyik: Óly szép fényes a kis ded Jézus, mint a szép fényes napvilág,
Mondván a másik: oly szép oly fényes a kised Jézus, mint a szép fényes holdvilág,
Mondván a harmadik: oly szép, oly fényes kised Jézus, mint a szép fényes csillagok
Oda érvén Szűz Anyánk Mária a Jeruzsálemi templomban,
..... látván a Kised Jézus
..... zását merítvén a moldva
..... meg mosogatván a kis
..... ván a kis ded Jézus fürdő
..... ítván Szűz Anyánk Mária A piros márvány kőre
Amint a kis ded Jézus fürdő vize a piros márvány kövön meg nem maradhatott,
Úgy ebben a kis ártatlanban az igézet meg ne maradhason,
Sem szívében, sem szíve gyökerében, semi némű tetemiben.
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte szent fiát,
Anak küldöm fájdalmát,
Ószlása el az Atya,
Oszlása el a fiú,
Oszlása e Szentlélek,
Oszlása el a teljes szent Háromság egy Isten X*

Írta Laczkó Mária”

2.)

„Ha a gyermeköt mögverték szömmel, vöttek vizet oszt akkor mondták:

Elindult a boldogságos Szűz Mária,
A názáreti templomba,
Az úton találkozáván három zsidó lánnyal,
Az egyik mondván:
Oly szép, oly gyönyörű a kis Jézus,
mint a reggeli hajnalcsillag,
A másik mondván:
Oly gyönyörű a kised Jézus,
mint a hold,
A harmadik mondván:
Oly szép, oly gyönyörű a kised Jézus,
mint a szép fényös nap,
Odaérvén Mária a templomba,
Látván Kisjézus szomorkodását,
Merítvén a Moldva vizéből, megmosá,
Kiönté a Moldva vizét a piros márványköre,
Mondván: Ahogy a márványkő a vizet be nem fogadja,
A Kisjézus testibül tűnjön el a rontás,

Akkor avval a vízzel mögmosták a gyermeköt. Az ágyat is így mögszentölték vele. Hét kanál vizet mértek először, aztán újra visszamérték, ha mög vót rontva a gyermek, hiába mosták mög, csak hét kanál víz maradt. Abba az időbe földes vót a szoba oszt szétlocsoltuk a vizet.²⁰

3.)

„Föülte Jézus a márványköre,
arra ment három szűz leány,
az egyik azt mondta:
ó édes Jézuskám, szebb vagy te a holdvilágnál,
a másik azt mondta:
ó édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó csillagnál,
a harmadik azt mondta:

20 Gázsó Istváné Kiss Anna, szül. 1930, Újkígyós. Gyűjtés: 2012. március 28. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre.

*ó édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes napnál,
odament a boldogságos szűz Anyánk Mária
a Jordán vizére és hozott vizet
N. ezen a gyermek vagy leány,
ugy menjen szét az ígézet,
mint a márványkövön lefolyt a Jordán vize,
az Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében.
Amen.*²¹

1	2	3	
Elindul (Mária) „Elindulván Szűz Anyánk Mária”	Elindul (Mária) „Elindult a boldogsá- gos Szűz Mária”	Nem elindul Má- ria, hanem Felül Jézus a már- ványkőre	
Jeruzsálemi templom	Jeruzsálemi templom	Názareti templom	TEMPLOM
Találkozik három zsidó lánnyal	Találkozik három zsidó lánnyal	Arra ment három szűz leány	HÁROM LÁNY
Óly szép fényes a kis- ded Jézus, mint a szép fényes nap világ, oly szép oly fényes a kisded Jézus, mint a szép fényes holdvilág, oly szép, oly fényes kis- ded Jézus, mint a szép fényes csillagok/	Oly szép, oly gyönyörű a kis Jézus, mint a reggeli hajnal- csillag, Oly gyönyörű a kis- ded Jézus, mint a hold, Oly szép, oly gyönyörű a kisded Jézus, mint a szép fényös nap,	ó édes Jézuskám, szebb vagy te a holdvilágnál, ó édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogó csillagnál, ó édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes napnál, odament a bol- dogságos szűz Anyánk Mária	NAP HOLD CSILLAG
Moldva vize	Moldva vize	Jordán vize	FOLYÓVÍZ
Piros márványkő	Piros márványkő	Nincs megadva szín. Márványkő	MÁRVÁNY

21 Egyéb énekek és imádságok között négy, kelésre, fájdalomra, szemverésre és hideglelésre alkalmazható „hasznos” ráolvasószöveget is tartalmazó vallási ponyva, melyet Traub B. és Társa nyomdájában, 1907-ben Szegeden adtak ki. *Legújabb köszöntő énekek a boldogs. szűz Máriához s a hideglelés és szemfájás imája.* Összeszedte: Pető Mihály.

1	2	3	
Amint a kis ded Jézus fürdő vize a piros márvány kövön meg nem maradhatott, Úgy ebben a kis ártatlanban az ígézet meg ne maradhason,	Kiönté a Moldva vizét a piros márványkőre, Mondván: Ahogy a márványkő a vizet be nem fogadja, A Kisjézus testibül tűnjön el a rontás,	ugy menjen szét az ígézet, mint a márványkővön lefolyt a Jordán vize	MÁR-VÁNYRÓL LEFOLYIK A VÍZ

Azonosságok, különbségek

Érdekes táblázatszerűen is összevetni a három szövegváltozatot, hogy tisztán lássuk azok azonosságait és különbözőségeit:

Külön is szólnunk kell az 1-es számú szövegünk záróformulájáról, ami csupán ebben a variánsban szerepel, így azt az összehasonlító táblázatunkban nem jelenítettük meg. Kezdemotívumát Erdélyi Zsuzsanna *kozmosz genezisnek* nevezte.²² Párhuzamát megtaláljuk Újkígyós szövegtörzsében: „*Ága szülte levele, / Levele szülte bimbóját, / Bimbója szülte virágját, / Virágja szülte Máriát, / Mária szülte Szent Fiát...*”²³ Szembetűnő, hogy míg ráolvasószövegünk említi a szinte minden analógiában szereplő Szent Annát, addig idézett imádságunkban Mária közvetlenül bimbóból születik. Szövegpéldánk záradéka s a hozzá kapcsolódó mágikus gyakorlat tehát egy, a világban lévő „szent” leszármazásának említése után, Jézus szenvedésére, pontosabban annak küldésére hivatkozva, a Szentháromság nevének fölemlegetésével kíván szembeállítani az adott betegséget okozó ártó erővel, erővel.

Ha tiszta márványkőhöz értek, ne mondjátok: Víz! Víz!

Szövegeinkben központi szerepet játszik a víz és a kő, jelesül is a piros márványkő. A víz, mint arra Mircea Eliade is rámutat, minden dolog alak nélküli ősfarmája s a teremtés jussán kezdete és forrása is egyben. Differenciálatlan ősprincípium, amelyből minden lehetséges létező megszülethet, és amelybe pályáját befutva minden teremtett létező visszatér.²⁴ Ezzel szemben a kő keménysége, stabilitása

²² Erdélyi 1978. 182.

²³ Mucsi Béláné Oláh Erzsébet. Született: 1904. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1994. január 17.

²⁴ Eliade 2005. 202.

révén az állandóság, adott esetben a halhatatlanság megidézője. A víz ellentétéként a mozdulatlanság szimbóluma.

A mind a három szövegünkben fontos szereppel bíró víz és a márványkő együtt jelentkező motívumának pontosabb jelentéséhez fontos analógiát találunk a kabbalisztikus zsidó irodalom legfontosabbnak tartott művében, a *Zóhárb*ban, melyet a hagyomány szerint a Kr. u. 2. században, Rabbi Simon bár Jocháj és tanítványai vetettek papírra. A hagyományos keresztény értelmezés szerint mindez Krisztusra utaló összefüggések társaságában olvasható: *'szín márvány' kövek azok az alappillérek, melyekről a legtisztább vizek buzognak alá. S ezt az Alef (א) betű jele ábrázolja, ez a betű a kezdet és a vég.*²⁵

„Így mesélt az öreg Eleazár rabbi: 'Történt egyszer, hogy összegyűltünk a tanházban, s kérdezték a társak, mit jelent Akiba rabbi mondása, melyet tanítványainak eszébe vésett: »Ha színmárvány kövekhez értek, ne mondjátok: víz! víz!, mert magatok sodorjátok magatokat veszélybe«, ugyanis azt mondja az Írás: »Aki hazugságot szól, nem leszen maradása az én szemeim előtt« (Zsolt. 101,7). Ekkor hozzájuk lépett maga a Vének Véne, és megkérdezte, milyen kérdéssel foglalkoznak, azok pedig elmondták neki. Ő akkor így szólott hozzájuk: »Titok ez, melyet a Fenti Tanházban tanítottak, és én azért jöttem, hogy e titkot, mely a mostani nemzedék előtt rejtve van, elöttetek fölfedjem, hogy így védve legyetek a tévedéstől. A 'színmárvány kövek' – azok az alappillérek, melyekről a legtisztább vizek buzognak alá. S ezt az alef betű jele ábrázolja, ez a betű a kezdet és a vég. A középső vonal a waw összekötő hang jele, az életfát jelöli, s így mindenkinek, aki arról eszik, örök életet ad. S ehhez adódik a két yod betű. Ennek felel meg továbbá a waw és két yod ebben a szóban wyysr ('formálta pedig', 1 Móz. 2,7), e szó a két (világ-) formálást jelöli: egyik fönti, a másik az alanti világ. S bölcsesség van a kezdetben és végben, s ez a titka a 'bölcsességnek', mely a magasságokban rögtön a 'korona' (azaz az első szefira) szférája után következik. És ezek megfelelnek a két szemnek, ezekből két könnycsepp hull a végtelen tengerbe. S miért süllyed alá? A két törvénytábla miatt, melyeket Mózes lehozott Izráelnek, s melyek azután, mert Izráel nem volt méltó, darabokra törtek. S ezért pusztult el az Első Szentély és a Második is. S miért ejtette le Mózes a kőtáblákat? Mert elrepült a wjjsr ('formálta pedig') szó wawja – mely az Élet szimbóluma. Így új táblákat kellett adnia nekik, melyek nem az Élet Fájától valók, hanem a jó és rossz tudása fájának régiójából – arról a helyről, ahonnan a Tóra származik –, benne tiltások és megengedések kettősével: jobb oldalon élet, bal oldalon halál. Ezt jelentik Akiba rabbi tanítványaihoz intézett szavai: 'Ha tiszta márványkőhöz értek, ne mondjátok: Víz! Víz!, mert nem szabad, hogy e köveket más kövekkel azonos mércével mérjétek, hiszen a többi kövek egyszerre jelentenek életet és halált, s megfelel en-

25 Vö.: Én vagyok az Alfa és az Omega, kezdet és vég, ezt mondja az Úr, a ki van és aki van és aki eljövendő, a Mindenható. (Jel 1,8)

nek a 'bölc s zív' (Préd. 10,2) (az ember) jobbján, s a 'balga s zív' a balján. És így magatok sodorjátok önmagatokat a veszélybe, mivel a jó és rossz tudása fájától való kövek magukban hordozzák a kettősséget, ezzel szemben a 'színmárvány kövek': tiszta egység, nincsen kettősség benne. De ha úgy vélnétek, hogy az Élet Fája eltávozott, hiszen a táblák összetörtek, s így kettősség lakik mindenben, arra ez a mondat érvényes: 'Aki hazugságot beszél, nem állhat meg a színem előtt' (Zsolt. 101,7) ugyanis nincsen kettősség a fenti régiókban, ahonnan ezek a táblák is származnak.« Amikor a társak e szavakat hallották, odasereglettek, és meg akarták ölelni azt a férfit, de az elszállt onnan, elragadtatott közülük.²⁶

A szöveg hagyományozásának sajátosságairól

Mint azt már korábban említettük, a kéziratos változat lejegyzője, Lackó Mária (később Kiss Istvánné) édesanyja Gazsó Istvánné Kiss Annának. Esetünk is igazolja a szövegek és a hozzájuk tartozó gyógyítógyakorlat továbbadásának módját. Tapasztalatunk szerint ugyanis a népi gyógyítógyakorlat egy-egy ágát valamiféle „specialista”, az adott probléma jellegétől függően bába néni, javasasszony, tudományos ember, veszettorvos vagy jelen szövegünkre vonatkozóan, hagyományos, Újkígyóson (is) használt megnevezéssel élve, jósasszony végezte. Értelemszerűen az általuk használt ráolvasószövegek nem publikusak, és nem vagy csak bizonyos okokból és feltételek mellett rögzíthetők. „Ha mán neköd elmondom, oszt lēirod, attul fogva mán az nem lössz foganatos!” mondotta egyik jeles újkígyósi adatközlőnk.²⁷ A jelenségre jó példát találunk Csűry Bálint szamosháti gyűjtésében is: „A ráolvasást csak egy ember tudhatja, ha kettő tudja, nincs hatása. A szöveget elárulni nem szabad. Személyesen nem lehet átadni, csak írásban, és úgy kell intézni, hogy az »örökös« véletlenül akadjon rá”.²⁸

A gyógyítószöveg titkosságára vonatkozó eset emléke maradt fenn e sorok írójának szűkebb családi emlékezetében is: „Kislány koromba' egyször beteg lött a tehenünk. Tata elhítta az öreg Kosztit a Portárul, (Újkígyós hivatalosan Szent Imre-telep néven ismert településrésze) mer' az ilyen gyógyítóféle, vagy búbájos vagy mi vót. Gyütt oszt az öreg, tán Jóska bácsinak hitták. Persze mink mög gyerökök, lestük mit csinál. Egy szeneslapátra kiszórt egy kis parazsat a pipájából, mer' mindég a szájába lógott a pipa, oszt arra rászórt valamit, valami port egy kis zacskóbul. Avval füstölte körbe a tehenet, közbe mög motyogot valamit, de csak úgy halkan, nem értöttük. Anyu azt mondta, hogy nem szabad kihallgatni, mer' akkor nem használ. Akkor elkezdete a kezivel símogatni a tehen hátát, de visszafele a feje irá-

26 Babits 2011. 275–276.

27 Pataki Imréné Mucsi Erzsébet, szül. 1909, Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1996. december 22.

28 Csűry 1935–1936 II. 261–262.

nyába. Aztán aszonta, hogy készen is van. Ez úgy estefele vót, de másnap mán rön-dösen lëadta a tejet mög övött a Piros, nem is szomorkodott. Nagyon szép, mög jó természetü magyartarka tehén vót...”²⁹

A gyógyítótudomány átörökítésének mechanizmusával az újabb irodalomban alapvetően csíki és gyimesi példák alapján Takács György foglalkozik behatóan. Az általa levont következtetéseket igazolja a jelen vizsgálat tárgyát képező, a XX. század eleji újkígyósi kéziratos szövegemlék és az élőszóban és gyakorlatban is rögzített, a kéziratos szöveg tulajdonosának lányától származó adatunk is. Esetünkben is családon belüli öröklésről van tehát szó. Gyógyítógenerációk a titkos szövegeket és a gyógyítópraktikákat anyáról leányra, apáról fiúra hagyományozták tovább.

„Jobban kellene figyelniük a gyógyító (látó) tudomány öröklődésére is: – figyelmeztet Grynaeus Tamás – Vidács Mihály szőregi halottlátó említette annak idején, hogy a halottlátó tudományt mindig ellenkező neműnek kell örökölnie. (...) Családban, generációnkként más-más neműre öröklődő gyógyító tudományt említ Apátfalváról Polner Zoltán. Ferenczi Imre szajáni gyűjtésében találunk hasonló adatot: (a gyógyítás tudományát) »inkább férfi vöhesse át nőtül, nő vöhesse át férfitul. Akkor használk».³⁰ Másik szajáni adata szerint viszont asszonytól asszony vette át a pokolkeletről, nyilallásról való imádságot. A különböző nemű gyógyító említett aránya arra mutat, hogy a fentebbi törvényszerűség nem minden esetben érvényesül, vagy párhuzamosan más szabályok is hatnak.

Előfordul egyetlen betegség típusra szakosodott, így értelemszerűen egyetlen ráolvasószöveget ismerő és használó személy is, ám gyakoribbnak tűnik az, hogy egy-egy gyógyító személy, miközben ismeri a közösség általánosan elterjedt szövegeit és gyakorlatát, azt valamilyen sajátos hivatás vagy küldetés mentén hatékonyabban, nagyobb gyakorlattal műveli, ugyanakkor egy-egy sajátos probléma előfordulása esetén hozzá mint specialistához fordulnak. Sajnos a kutatás a legutóbbi időkhöz nem fordított elég figyelmet arra, hogy meghatározza, hogy az ilyen titkos gyógyítógyakorlatok és a hozzájuk társuló szövegek pontosan milyen perszonális és lokális törvényszerűségek mentén terjedtek ki. Meglévő adataink is szinte kivétel nélkül a szövegekre koncentrálnak, és alapvetően a hosszú, epikus ráolvasásokra vonatkoznak. Ugyanakkor, mint már utaltunk rá, nem minden, a gyógyító által használt gyakorlati elem és szöveg titkos. Sokszor még a specialista által végzett praktika is a szűkebb, tágabb közönség, családtagok jelenlétében zajlik. Vannak aztán egyszerűbb, a közösség tagjai körében általánosan elterjedt szöveggel párosult cselekvéssorok, amelyek alapvetően három csoportba sorolhatók:

29 Harangozó Imréné Szél Julianna szül.: 1940. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1985. augusztus 14.

30 Grynaeus 1998. 12.

1. A beteg vagy a rontás veszélyének kitett személy maga mondja:

A példa: „Ha valaki más nagyon vót, vagy más mögszült oszt gyűttek a gyereket mögnézni, oszt úgy gondolta, hogy nagyon nézik, hogy mög nē igazték, magába azt mondta, hogy Kígyó pöcse a szömeid közé! De ezt úgy kölött mondani, hogy az, aki nézte, nē vögye észre!”³¹

B példa: „Ha csak úgy beleesött valami a szömiünkbe, muslinca, vagy por, vagy mit tudom én mi, akkó aszonta szülénk, be köll humni a szömiünket, oszt az köll mondani, hogy: »Pille, pille, pipille, / Mi esött a szömembe, / Boldogaszszony söprűje, / Söpörje ki belüille. / Édös Jézusom segíts mög!« Aztán mög pislogni köllött, oszt a könnyel együtt kigyűtt az a valami.”³²

2. A probléma hirtelen jelentkezése esetén gyors, saját megoldás, elkerekítés, elpanaszolás:

A példa: „Ha valakinek, mondjuk magának, árpa nyöl a szemire, akkor kell venni egy árpaszemet, el kell vele keríteni (A szem előtt a nap járásával ellentétes irányban köröket ír le.) és háromszor el kell mondani: » Árpa, árpa learatlak, / Fehér ló seggibe váglak!« Aztán azt az árpaszemet bal kézzel, háttal, bele kell dobni a kútba. Úgy higgye el, hogy ez igazán használ. Hányszor vót az én szememen is árpa, Istenem, hányszor vót...”³³

B példa: „Mikor kölkök vótunk, oszt fájt a torkunk, öregszülénk aszonta, hogy mönnyünk oda a kemöncéhön, oszt verjük be a fejünket háromszor a kemence szába, közbe oszt mondani köllött, hogy:»Föd anyám, torkom fáj neköd panaszolom.« Aztán Harangozó öreganyám mögcsína, hogy kapcával húzta föl azt a torokfáját. Mer’ öregapám csizmába járt, ilyen vászon kapcája vót. Öreganyánk azt a nyakamba csavarta, oszt a kemence patkárul avval így föltartott, hogy múljon el a torokfájás. Hát el is múlt, akkor ez vót az orvosság!”³⁴

3. A közelben fellelhető specialisták hatáskörébe tartozó estek:

A példa: „Ha nagyon sírt a gyerekek, akkor aszonták, hogy mögverték szömmel. Akkor szentölt vizet kért egy idős néni, a szájába vötte, oszt háromszor így végig köpkögte vele. Aztán azt mondta, hogy »Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevi-be’ ördög úzódj el tülle!« Vagyis hát az ördögöt elkűdte, mer’ teljesen nem tudom,

31 Pataki Imréné Mezei Erzsébet szül.: 1916. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1996. március 14.

32 Bús Károlyné Dunai Anna szül.: 1899. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1987. április 4.

33 Tóth Józsefné Papp Juliska született: 1916. (Okány) Ókígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1989. szeptember 10.

34 Kiszely Erzsébet szül.: 1914. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1989. szeptember 12.

hogy milyen jelszavat használt. Aztán így fölhajtotta a pöndölyit, mer' ezelőtt úgy jártak, abba', oszt háromszor visszakézbül mögtürölte."³⁵

B példa: „Nagyanyám, mikor valami güünk vót, ha akárkinek vót valamilyen kelése, a lábán vagy akárhun, úgy csináta, hogy vett egy babszemet, oszt avval úgy keringettek keresztbe', aztán meg is fordította, oszt aszonta, hogy »Múlj el! Múlj el! / Menjél le a földbe, / Édes Jézusom oszlasd szét ezt a nyavaját! / Szent Anna szülte Máriát, / Mária szülte Szent Fiát, / Édes Jézusom oszlasd szét ezt a nyavaját!« Ezt elmondta háromszor. Azután kiment az eresz alá, oszt elásta azt a babszemet. Azután elmúlt a kelés!”³⁶

Nagyobb az Isten ereje, mint az ember szeretete...

Újkígyósi szövegeink analógiájaként, úgy véljük, nem tanulság nélkül való közölni két, ezidáig kevésbé ismert változatot. Mindkét szöveg olyan alföldi közösségben élt, amely a palócság dél-alföldi kirajzásának tekinthető, s ugyanakkor fontos adalékkal szolgálhat a téma további kutatói számára is.

1.)

„Szemmelverésre.

Mikor a Boldogságos Szűz Mária ment a Reluzsálemi (sic!) templomba a tisztulásra, karján vitte a kis Jézust. Szembe jött vele három zsidó lány. Az egyik azt mondta, olyan szép a kis Jézus, mint a fényes Nap. A másik azt mondta, olyan szép a kis Jézus, mint a Holdvilág. A harmadik azt mondta, olyan szép a kis Jézus, mint a csillagok. Ezen e kis Jézus nagyon elbágyadott. Boldogságos Szűz Mária szűz karján elvitte a szótalan kúthoz, abból a szótalan kútból szótalan vizet merített s avval a kis Jézust megmosta. Azt a szótalan vizet piros márványköre öntötte. Ahogy a márványkő azt a vizet be nem vette, úgy ne árthasson ennek a N.N.-nek se semmi-féle igézet! Amen-t nem szabad mondani!”

35 Horváth Istvánné Forgó Mária szül.: 1939. Újkígyós. (1956 óta Csanádapácán él.). Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 2000. május 16.

36 Sóváradi Dezsőné Juhász Veronika szül.: 1917. Újkígyós. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 1996. március 14.

Harangozó Imre: „Piros márvány kövön meg nem maradhatott...”

1-es számú szövegpéldánkat egy *Orgonavirágok* című imakönyv üres lapjaira jegyezte le 1919-ben a pécskai születésű szederhádi előimádkozó és parasztkántor, Kecskés Sándor.³⁷

2.)

„Na akkor abba’ a vízbe megmosdatták a gyereket, oszt így visszakézbül megtörlték az alsó-szoknyájukba’.

Elmén a boldogságos Szűz Mária,
A jeruzsálemi szent templomhon,
Szent misére a kis Jézussal,
Előtanálta három zsidó jány,
A három zsidó jány a kis Jézust megnézte,
Egy azt mondta: Olyan szép szép Jézus, mint a szép nap.
A másik azt mondta: Olyan szép Jézus, mint a szép hódvilág.
A harmadik azt mondta: Olyan szép a szép Jézus, mint a drága szép, fényes csillag.
A három zsidó jány szeme a kis Jézusnak megártott,
Bágyadozni kezdett,
A boldogságos Szent Szűz hazatérvén,
Mégfürdette a Jordán vizibe,
A Jézus fürdővizit piros márványkűre kiöntötte,
Ahogy a Jézus fürdővize a piros márvány kűnek nem ártott,
Úgy a kisgyereknek se ártson
Se ember szeme,
Se gyerek szeme,
Se asszony szeme,
Se jány szeme,
Se szívinek, se májának,
Semminemű porcikájának ne ártson!
Szív szerette, szem megverte,
Nagyobb az Isten ereje,
Mint az ember szeretete.
Ámen.³⁸

37 Czank Gábor gyűjtéséből. Külön köszönetet mondunk Ft. Czank Gábor endrődi plébánosnak, hogy erre az értékes analógiára felhívta a figyelmünket, és azt rendelkezésünkre bocsátotta.

38 Búbár Pálné Varga Veronika, szül. 1919, Apátfalva. Gyűjtötte és lejegyezte: Harangozó Imre. Gyűjtés: 2002. április 20.

Összegzés

Dolgozatunkban a mágia népi gyakorlatát s annak három, Újkígyóson gyűjtött szöveges emlékét próbáltuk körüljárni. Tettük ezt azért, mert gyűjtött adataink képei, például a gyermek Jézust szemmel verő három zsidó leány afféle „szeretet általi megigézés” motívuma – mint azt Pócs Éva is megállapítja – nem gyakori a magyar szövegkorpuszban.³⁹ Megkíséreltük elhelyezni szövegeinket a témával foglalkozó irodalom által hozott analógiák sorában. Ismertettük a szövegeket, és érdemesnek tartottuk azokat táblázatszerűen is összevetni, hogy tisztán lássuk azok azonosságait és különbözőségeit. Külön szót ejtettünk az 1-es számú szövegünk záróformulájáról, amely csupán ebben a variánsban szerepel. Dolgozatunk talán legfontosabb eleme annak a párhuzamnak a fölvetése, amely a mind a három szövegünkben fontos szereppel bíró víz és a márványkő együtt jelentkező motívumának pontosabb jelentésének megértéséhez, további kutatásához nyújthat támogatást. Jelesül is a kabbalisztikus zsidó irodalom legfontosabbnak tartott műve, a *Zóhár – A ragyogás könyve* dolgozatunkban citált passzusára gondolunk. Szóltunk és számos példával szemléltettük is a szöveg és a hozzátartozó gyakorlat hagyományozásának belső, közösségi sajátosságait. A tágabb kitekintés reményében közöltük két, korábban kevésbé ismert változat szövegét is. Csak remélni tudjuk, hogy mindezek, ha szerény mértékben is, de néhány adalékkal szolgálhatnak a téma további kutatói számára.

Szakirodalom

BABITS Antal

2011 *Végtelen ösvények, zsidó bölcsélet vagy/és misztika*. Budapest: Gabbiano Print Kft.

BÁLINT Sándor

1929 Szegedi népies imádságok és ráimádkozások. *Népünk és Nyelvünk* I. 189–190.

BORNEMISZA Péter

1955 *Ördögi kísértetek*. Budapest: Kiadta Eckhardt Sándor.

CSÚRY Bálint

1935–1936 *Szamosháti szótár* I–II. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

DIÓSZEGI Vilmos

1960 Embergógyógyítás a moldvai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények* V. 3–4. 39–124.

³⁹ Pócs (szerk.) 2014. 809.

- ERDÉLYI Zsuzsanna
1978 *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok.* Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- FIRTH, Raymond
1970 „Reason and Unreason in Human Belief”. In: M. Marwick (ed): *Witchcraft and Sorecy.* Baltimore: Penguin, 38–40.
- GRYNAEUS Tamás
1998 „Lappongva gyógyítgató paraszt orvosok”. Szeged környékén a századfordulótól napjainkig. *Studia Ethnographicae* 2., Szeged, 137–165.
- HARANGOZÓ Imre
2018 Az újkígyósi ráolvasásról. In: *Kelet Kapuja* 5. Barót, 106–109.
- HORVÁTH Cyrill (szerk.)
1921 *Régi Magyar Költők Tára. I. Középkori magyar verseink.* Budapest: MTA.
- IPOLYI Arnold
1854 *Magyar Mythologia.* Pest.
- JAKUBOVICH Emil
1920 Adalékok nyelvemlékeink sorozatához. III. 1488 évi Bagonyai Ráolvasások. *Magyar Nyelv* XVI. 78–80.
- KALLÓS Zoltán
1966 Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. *Műveltség és Hagyománya. VIII. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Évkönyve.* Debrecen, 137–157.
- KÁLMÁNY Lajos
1891 Ráolvasók. *Ethnographia* II. 35–37, 69–72.
- LŐRINCZE Lajos
1948 A tolna-baranyai (volt bukovinai) székelyek névadási szokásaihoz; *Ethnographia* LIX. 1–4. 36–49.
- MÁNDOKI László
1959 A gyógyítás tudománya és a tudomány átadása Balatonszentgyörgyön. *Néprajzi Közlemények.* IV. 4. 78–80.
- PERCZEL FORINTOS Dóra
2005 Az imádkozás lélektani (gyógyító) hatása. Lélektan és spiritualitás. *Sapientia Füzetek* 5. (Budapest), 17–48.
- PÓCS Éva
1986 *Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások.* Budapest: Helikon.
- PÓCS Éva (szerk.)
2014 *Ráolvasások. Gyűjtemény a legújabb korból (1851–2012).* Budapest: Balassi Kiadó.
- POLNER Zoltán
1978 *Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok.* Szeged: Szeged megyei városi tanács megbízásából kiadta a Somogyi-könyvtár.
2000 *Isten zsámolyánál. Népi vallásos költészet.* Szeged: Bába és Társai.

SIMON Zsolt

2014 A Szelestei-féle ráolvasás. In: Bartók Zsófia Ágnes et. al. (szerk.): *Vers. Verstan, poétika, trópusok a 15–17. századi Európában*. Budapest: Reciti, 93–105.

TAKÁCS György

2015 *Elindula boldogságos szép Szűz Mária... Ráolvasók a régi Csíkszékről*. Pécs: L'Harmattan–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. (Fontes Ethnologiae Hungaricae X.)

TAKÁCSY Lajos

1892 *Orgonavirágok Imák és énekek a róm. kath. hívek használatára*. Gyula: Dobay János Kiadványa.

TÁNCZOS Vilmos

1995 *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

VIZKELETY András

2005 Irodalmak születése: A német és a magyar irodalom kezdetei. [Akadémiai székfoglaló. Elhangzott 2005. február 28-án.] (Online: https://mta.hu/data/dokumentumok/i_osztaly/1_osztaly_szekfoglalok/Vizkelety_szekfoglalo_20050228.pdf – Utolsó hozzáférés: 2019. január 27.)

AMINTIRILE MAGIEI VINDECĂTOARE PE BAZĂ DE ANALOGIE LA ÚJKÍGYÓS
Un element important al credinței populare vechi din Újkígyós a fost descoperit notat pe o pagină goală a unei colecții de rugăciuni vechi, uzate, probabil colecția *Orgonavirágok* semnată de Lajos Takácsy. Textul ce se leagă de practica descântatului a fost notat de o femeie a cărei scris este frumos, caligrafic, însă ortografia e ocazională și neconcludentă. O variantă foarte diferită a descântatului, respectiv practicile de utilizare a acestuia au fost înregistrate pe suport audio de la fata femeii care a notat textul, persoană care la momentul înregistrării a avut 87 de ani. Studiul urmărește prezentarea contextul cultural și importanța religioasă-istorică a acestui text, a cărei variante au fost descoperite într-un număr mare anterior.

THE MEMORIES OF HEALING ANALOGY MAGIC AT ÚJKÍGYÓS

An important contribution to the history of the religious life of Újkígyós was found written by hand on an empty page of an old, used book of prayers, probably the collection of Lajos Takácsy called *Orgonavirágok*. The text related to the ritual practice was written by a woman, thus the handwriting is nice, calligraphic, but the orthography is casual and inconsequent. A majorly different variant of the incantation as well as the practice of the ritual was recorded later on, from the daughter of the woman who wrote it down. The daughter was 87 years old at the time of the recording. The study offers a presentation of the cultural background, the religious and historical importance of this text, with its numerous variants being discovered before.